

Család, háztartás, életmód

A család egy olyan egység, amely elkülönültségében egyedi, ugyanakkor, mint kapcsolódási pont a társadalom alapja. A család sziget, partjait hatalmas víztömegek mossák, még inkább talán egy csigaház, melynek benső magjából biztonságosan nézhető és élhető a világ, miközben építhető a saját kisház. A család szót, etimológiai értelemben ószláv eredetűnek jelöli a szakirodalom, eredetileg háznépet, cselédséget jelentett. Ugye mindannyian érezzük, ennél jóval több, a magyar szavak játékoságával szólva a család ad áldást rád.

Jobbára mindenkinek van születési családja, később családalapítással újat alkot, s ezzel egy másik családdal, házastársának rokonaival is szorosabbra fűzi kapcsolatát. A családok, mint alapsejtek építik fel hálózatosan a társadalmat. A család lelki, morális (kötődés, szeretet, tartás), szellemi (hagyomány, szokások, kultúra, transzcendens gondolkodás) és fizikai környezetet (háztartás, otthon) nyújt ahhoz, hogy az ember teste, lelke, szelleme rövid és hosszú távon megújuljon. Szerepe az értékrend és a szokások, az életvitel szempontjából alapvető. A családban tapasztalt viselkedési, fogyasztási, életvezetési szokások alapvetően meghatározzák az ott nevelkedő gyermekek környezeti érzékenységét. Indokolt tehát a nevelés, benne a környezeti nevelés egyik legfontosabb területének a családi életet és életmódot tekinteni.

A családi élet és a nevelés alapja a szeretet. A szeretet, akár a napfény, besugároz az életbe, amitől íze lesz annak. A gyermekkor íze az anyatej, a ringatás, a mese, az ének, a játék. A kamaszkoré, a lázadás, a felnőttkor íze, hogy van hova hazatalálni.

A család értékek mentén nevel. A legfőbb érték az élet, az egészség, az erkölcs, a tisztesség, az akarat szabadsága, mely nem sérti mások szabadságát. Nélkülözhetetlen a közösségi lét, a tisztelet, a természet és állat szeretet, a tudatos – környezettudatos – gondolkodás és cselekvés, az egyszerű, takarékos életvitel, és még sorolhatnánk.

A családi nevelésnek meg kell céloznia az önállóságra, a rendszerességre, a családi életre, az önmagunkért és másokért felelős (környezeti-természeti etikus) döntéshozatalra nevelést.

A család magánszféra, így a családok nyitottságán, illetve a családtagok nyitottságán múlik, hogy a környezeti értékek megjelenhetnek-e egy adott családon belül. A hagyományos szerepkörben az apa a családban a pénzkereső, gyakran a döntésekben meghatározó valamint a fizikai kivitelezésben. A technikai újításokat, a kétkezi, erős fizikai munkát igénylő környezettudatos magatartásformákat viheti be a családba. A javítás-továbbhasználás is általában az ő hozzáállásán múlik, valamint általában inkább ő határozza meg a családi élet helyszíneit, lakóhely és lakás típusa, szabadidő eltöltésének típusa és helyszíne.

Az anyától – egy indián mondás szerint – csak enni tanul meg a gyerek. Valóban rajta áll, hogy milyen táplálkozási, egészségvédelmi szokások alakulnak ki a családban. Ennél azonban jóval több is, a környezettudatos háztartásvezetés, a családtagok életmódja, napi ritmusa, valamint a család lelki békéje is. Az új kihívások idején, így most is, a család megtartó ereje többnyire az anya, aki érzékenysége okán előbb ébred rá, ha valami baj van, keresi a kiutat, önmagát is fejleszti, ezzel a család többi tagjára is közvetve vagy közvetetten hatást gyakorol.

Apa és anya, a kettejük kialakította életmódot veszik át öntudatlanul példaként a gyermekek.

A nevelésben a példamutatás a legfontosabb. Nem a szavak, hanem a tettek a döntőek. A családhoz tartozó nagyszülők, rokonok is formálják a szűkebb család tagjait, pozitív vagy negatív mintákat hozva. A család a generációk közötti ismeretátadás legfontosabb helyszíne és közössége.

A gyermekek óvodai, iskolai közösségbe kerülésükkor találkoznak intenzíven a külvilággal. Az intézményes nevelés megválasztásával jó esetben befolyásolni tudja a család, milyen hatásoknak szeretné kitenni csemetéjét, lehetőség szerint erősítve az otthoni mintát.

A család nevelő, értékátadó és mintaszerepe kiemelkedő jelentőségű a kisgyermekkor végéig. Az iskoláskorban a család már inkább azt a háttérrel jelenti, ahonnan el lehet rugaszkodni. Az új értékrendszerekkel találkozó fiatalok a kortárscsoportokhoz idomulnak. Felnőtt fejjel térnek csak vissza ahhoz a mintához, melyet a család jelentett számukra.

A fiatalok a párválasztás időszakában, majd a fészeképítéskor, valamint az első gyermek várásakor illetve a kicsivel való otthonlét alatt fogékonyabbak az új ismeretekre, és ezen életszakaszaik alkalmasak lehetnek az életmód-változtatásra is.

A többgenerációs nagycsaládok szinte eltűntek, de az idős emberek személyes kapcsolatokra és tevékeny, hasznos nyugdíjas évekre vágnak. Bölcsességüket és idejüket, egészségállapotuk függvényében fontos, hogy az unokáknak, pótunokáknak szentelhessék.

Helyzetkép

A fenntartható fejlődés háromkomponensű modellje a társadalmi, gazdasági és környezeti dimenziókat vizsgálja. Víták vannak arról, hogy ezek a dimenziók mit is takarnak, valamint, hogy lefedik-e valóban a fenntarthatóság kérdését, ráadásul etikai dimenzió nélkül. Nehéz helyzetben levő gazdaságban, krízisben levő társadalomban, veszélyesen túlhasznált és elszennyezett környezetben a családok élete, a családok létének fenntarthatósága is kérdéses, sokszor a túlélés a cél. A család is válsággal küzd. Ennek jelei mindennaposak.

Gyakori a család hiánya, az egyszülős családban élés, a gyermekek elhanyagolása, veszekedések, botrányok, függőbetegségek, nemi nevelés torzulása, környezetpusztító életvitel. Ezek a gyermek személyiségét is torzítják, mindamelllett életreszóló szocializációs mintaként is hatnak.

A családot a gazdasági helyzet romlása is fenyegeti, a munkanélküliség, a családban élőkre háruló extrém anyagi terhek, lerövidülő gyed, gyed időszak, a nyugdíjkorhatár emelése. Társadalmi szinten jelenség az individualitás hangoztatása, a szingli lét büszkesége, a késői felnőtté válás, a születési család vonakodó elhagyása, az élettársi kapcsolatok kötése, melyek mind kedvezőtlenek a családalapítás szempontjából. A morális válság markáns jele, hogy a becsületesség, az igazmondás, a tisztesség már nem „divat”, az érvényesülés mindenekelőtt a cél.

A férfi-női szerepek megváltoztak. A nők újabban karrierre is vágnak, ehhez keményebbé, férfiasabbá kell válniuk, későbbre halasztják a családalapítást, gyermekvállalást. A férfiak egyrésze csak a hódítást keresi, megállapodni nem vagy csak sokára akar, másrésze elnöiesedik. Az egyenlőség megteremtése mind a gazdasági függetlenség, mind a szakmai s magánélet összeegyeztetése terén napirenden vannak az Európai Unióban, s megjelennek az úgynevezett „gender” programban. A Szerepváltozások 2009-es tanulmánykötet a magyarországi helyzetet mutatja be. A nők közéleti szerepvállalása alacsony, például a

parlamentben a 10 százalék körüli az arányuk. A foglalkoztatási szerkezetben a nők az átlagosnál rosszabb helyet foglalnak el, a férfiakhoz képest alacsonyabb a jövedelmük. A nők gazdasági vezető szerephez jutási esélye csak kis mértékben növekedik Európa szerte, mely nem követi az iskolázottsági arány változását. Ebben szerepet tulajdonítanak az úgynevezett labirintus hatásnak. Ez azt jelenti, hogy a nők a szakmai előrelépésben társadalmi előítéletek, az ellenállás, a vezetési stílus, a magánélet és a munka összeegyeztetésének akadályába, útvesztőibe ütköznek.

Kérdés, hogy az egyenlőség hajszolása nem oka-e még inkább a családok felbomlásának?

Minden fenn taglalt hatás megjelenik a családban, annak épsége, egészséges működése segíthet elviselni, feldolgozni a feszültségeket. Nagyon fontos a feszültségoldáshoz, hogy egészséges öntudattal, helyes értékítélettel és alapos önismerettel rendelkezzenek a „felek” és megegyezésre törekedjenek, kommunikáljanak a családon belül, az „egész” érdekében.

Ebben a krízissel terhelt helyzetben hogyan léphet a környezettudatosság az előtérbe? Tengerentúlon az évezred fordulóján jelent meg P. Ray és S. R. Anderson (2000) kutatása, ahol a tanulmány szerzői három szociológiai csoportot azonosítottak az értékrend és életkörülmények egymásból adódó összefüggései mentén: a modern (mondjuk demokrata), a hagyományos (nevezhetjük republikánusnak) és a kulturálisan kreatív. Ez utóbbi egy új réteg, mely feltehetően a fogyasztói léttől csömörlött meg, keresi az egyszerűbb, egészségesebb, felelősségteljesebb életmódot, másként képzei el a politikát, a gazdaságot, mélyebb összefüggésekre kíváncsiak, fokozott környezet- és társadalomtudatosság jellemzi őket, kételkednek a sztereotípiákban, új válaszokat keresnek. Úgy érzik azonban, hogy egyedül vannak, pedig az Észak-amerikaiak egynegyedét teszi ki ez a réteg. Európában ez a vizsgálat 30 százalék feletti eredményt mutatott. Idehaza a Budapest Klub Alapítvány szervezi Az életmód és értékrend című nemzetközi összehasonlító vizsgálatot. 2004-es jelentésükből kiderül, hogy a magyarországi megkérdezettek fele hajlandó elgondolkodni a természet védelmén és a környezetvédelmen, negyede nyilatkozott úgy, hogy tenni is hajlandó érte valamit. Továbbá Magyarországon nem jelenik meg olyan három tiszta típus, mint a fenti kutatásában. A hazai jól kereső városi modernnek gondolkodása már meghaladja a sablonos, fogyasztásorientált Észak-amerikai modernizmust. Másrészt a nehezebb anyagi körülmények között élők érték és értékelnék az egyszerűbb és minőségileg jobb életmódot, de még élni szeretnének a technika és gazdasági jólét előnyeivel, mivel úgy érzik ebből igazságtalanul kimaradtak. (Sági M., 2004)

Azt látjuk hát, hogy az Észak-amerikai kutatás egy új társadalmi csoport kialakulását jelzi. Idehaza a tudatosodás a társadalom több rétegében is előrehaladott, de a cselekvési hajlandóság – eltérő okok miatt - alacsony.

A krízis ad lehetőséget is a környezettudatos gondolkodás és magatartás felé lépésben. Felébreszt. Megmozdíthatja a cselekvés irányába az esetleg hezitálókat. Anyagi érdekek mentén takarékosabb életvitelre, energiahordozók és természeti erőforrások gazdaságosabb használatára szorít. Ráirányíthatja a figyelmet az összefogás erejére, a család önértékére. Az együvé tartozás és egymásrautaltság, az egymás segítése mind a szűkebb, mind a tágabb családi körben fontosabbá válik.

A helyzet javítására soha nincs késő. Viszont el kell kezdeni, még ma...

A fiataloknak érteni, tanulni és tapasztalni kell, hogy a párválasztás egy életreszóló, nagy feladat. Nem érdemes viszonyról, viszonyra sodródni, sikertelenség esetén aztán aláhullani a

depresszióba, majd az újrakezdésre energiát gyűjteni és megint megégni. Varga Péter Spielhözni előadásait hallani, könyveit olvasni kell minden 14 évnél idősebb párkeresőnek, akár az örök keresőknek. A kamaszok a romantikus nagy Ő keresésében élnek le éveiket, támpontot legkevésbé a szüleiktől fogadnak el, leginkább a filmekben látott ideálok, illetve a kortárscsoporthoz tagjainak élete hat rájuk. A környezeti nevelés számára elengedhetetlen olyan követhető ideálok (tanárok, fiatal szakemberek, elkötelezett környezetvédők) felkutatása, jó értelemben vett reklámozása, akik példaértékűek lehetnek a fiataloknak. Ilyen ideálok követése nyomán olyan közösségekbe kerülnek, ahol a természetvédelem, környezetvédelem közös értékrend. Itt nagy valószínűséggel találhatják meg a közös érdeklődésű, ellenkező nemű párjukat.

Az, hogy a család gyermekáldást lát fontosnak, avagy születésszabályozást érez szükségesnek, ez szuverén döntése. Tudatosítsuk azonban magunkban a túlnépesedés problémakörét, mi is annak a világnak a részei vagyunk, mely a Föld 20 százalékán élve a források 80 százalékát használja. A BOCS Alapítvány több évtizedes munkáját ülteti át a gyakorlatba és a középiskolás korosztálynak egészségügyi, globális nevelési, klímaügyi előadásokat, aktív részvételen alapuló, gondolkodtató foglalkozásokat tartanak. Ennek legfontosabb üzenete, hogy felelősséggel vállalt, kívánt gyermekek szülessenek a világra. A pszichológia kutatások, a kapcsolatanalízis (magzat és anya közötti kommunikáció a születés előtti hónapokban) megerősítik, hogy a kívánt gyermekek kiegyensúlyozottabb, függőséget okozó szereknek ellent mondani tudó kamaszok, egészségesebb személyiségű felnőttek lesznek.

A gyermekvállalási kedv nagyban függ a munkaerőpiaci, családtámogatási rendszerektől is. A már korábban említett Szerepváltozások 2009-es tanulmányban vizsgálták a családok gyermekvállalási szándékának megvalósulását e rendszerek függvényében.

Az alacsonyabb jövedelmű nők az átlagnál nagyobb arányban valósítják meg gyermekvállalási terveiket. A közepes pozícióban levő nők esetében a legalacsonyabb a gyermekvállalási kedv, míg a magas jövedelemmel rendelkező nők körében egyrészt nő a gyermektelenek, illetve a többgyerekesek aránya, míg csökken az egy gyermeket vállalók aránya.

Érzékeny kérdés ez a magyar társadalomban azért is, mert folyamatosan a nemzet elfogyásának veszélye áll fenn. A családtervezésben is nyilván meghatározó a szocializációs minta, a fiatalok tájékoztatása, az önképzés. A tudatos családtervezés elkerülhetetlen.

A környezettudatosság szintje nem azonos a családon belül a nő és a férfi esetében. A nők elemi érzékenységük okán jobban átérzik a Föld, a természet, az élők helyzetét, krízisét. Férfiak többsége az anyagi világban biztos, azt hiszik, amit látnak, kevésbé érzelmeseek. Ez nem jelenti azt, hogy meg kell változniuk, inkább a két fél együttműködését, türelmét és egymásra figyelését kell fejleszteni. A családon belüli közös értékrend meghatározása, közös célok megfogalmazása, a célokhoz vezető lépések együttes meghatározása sokat segíthet.

A családon belül maga a gyermek is lehet katalizátor, ha a környezettudatosság és ennek megfelelő magatartás fontossá válik számára, akár pedagógusi, akár korcsoporti minta hatására. Egyedül a családdal szemben, nem könnyű felvenni a harcot. A kitartás és az akarat próbája ez a gyermek számára. Keresi majd a felnőtt támogatást, épp ezért mint szülők legyünk nyitottak! Óvodásunktól, kamaszunktól tanulni nem szégyen, örüljünk ha együtt tevékenykedhetünk a gyermekkel, kupakot gyűjthetünk, papírt szortírozhatunk, közösségi faültetésben segíthetünk, szemétszedésre, iskola vagy óvodaudvar rendbetételére kérnek.

Az állatokhoz, növényekhez való viszony, a velük való bánásmód alapvetően szelíd és barátságos legyen.

Életkorokhoz illeszkedően a családban cseperedő gyermekekkel 2-4 éves korukban megcsodáljuk, megfigyeljük az élőket magunk körül. Később 4-10 évesekkel apró gyűjteményeket készítünk, alkotunk, rajzolunk, fotózunk és megszemélyesítünk. Beleéléssel, átéléssel eljártasszuk mindent, ami természeti körbe vesz minket.

10-14 évesekkel a fizikai környezet változásai és az állatok, növények életjelenségei közötti összefüggésekre koncentrálnak, felszíni képződményekkel, kialakulásukkal ismerkedünk, az érzelmi hálózatokra hívjuk fel a figyelmet. Ugyanakkor szüntelenül valós tevékenységekkel tesszük gyakorlativá az elméletet, sütés-főzés, otthoni kiskert művelése, komposztálás, kutyatartás, macskagondozás, szobában tartható kis kedvencek ápolásán keresztül.

A 14-18 évesekkel a környezet, a gazdaság, a társadalom és az etikus, felelősségteljes döntés kérdésköreit próbáljuk boncolgatni például bevásárláskor, helyi termelővel való közös munka során, tévénézés, reklámok, számítógép használat, esetenkénti katasztrófák (tűzesetek, balesetek, havária jellegű környezetszennyezések) okán. Nyitott szemmel járva minden lehetőséget megragadhatunk, csak hangos gondolkodás, kérdés legyen ez, s ne prédikáció.

A lelki környezetszennyezés, az „agymosás” óriási mértékű. Észrevétlenül hatással vannak ránk a reklámok, a média, a szórólapok, a tv-ben látott filmek, az erőszak, a manipulációk legkülönbözőbb formái (vásárlási akciók, a szomszéd füve zöldebb., a politika, az etnikai ellentétek szítása). Megoszt és uralkodik felettünk.

Egy módon ki lehet kerülni a tv hatása alól. Nem kell bekapcsolni vagy csak minimális időre. A programokat egy kis szervezéssel lehet úgy alakítani, hogy tartalmas és lebilincselő legyen, humor, játék és közösségi együttlét is beleférjen. Gyermekeink otthon is segíthetnek a házimunkában, a ház körül. Benti elfoglaltságként mesét, gyermekdalokat is hallgathatnak, kis időre neten fellelhető oldalakon is játszhatnak (pl.: www.egyszervolt.hu, www.mese.tv, www.napocska.hu). Remek családi programokat szerveznek a Hulladék Munka Szövetség szervezetei, a Teljes Élet-Nulla Hulladék kampány többek között a lakosságnak is számtalan ötlettel szolgál. (www.nullahulladek.hu)

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete (www.noe.hu) a Magyar Természetbarát Szövetség két új kiadványát juttatta el tagszervezeteinek 2008 őszén: Kirándul a család - gyalogos és kerékpáros kirándulások Magyarországon, illetve a Házaló-szállások túrák. A szövetség berkeiben beszerezhetőek további kiadványok is. (www.termesztjaro.hu).

A szív, lelkiismeret szavára hallgatni akkor lehet, ha erre tudatosan készülünk. Konfliktuskezelést, kommunikációs készségeket kell fejleszteni saját családon belül is nap, mint nap. Odahaza ezt, egy jó kis beszélgetésnek hívjuk. Önmagunkkal kezdjük, csendet teremtünk kívül is, belül is, és figyelünk a bensőből jövő válaszra. Meditáció, jóga, vallásunk gyakorlása, esetleg egy sport fegyelme elvezethet a hithez, melynek fontossága megkerülhetetlen. A hitünk teljesen belügyünk. Azt, azonban beláthatjuk, hogy a környezettudatosságot egy újabb dimenzióval tágítja, annak elismerése, hogy életünk alapja a mindenségben való elmélyülés, az Isten keresése. A családok életében, a közösség hosszú távú fennmaradása érdekében ez elengedhetetlen.

Jó példái ennek a visnyezéplaki és a somogyvámosi ökofalu is. Előbbi a hagyományos magyar életmód, erős egy Isten hit alapján, utóbbi az indiai védikus hagyomány alapján áll és mindkét közösség élő és szilárd jövőképpel rendelkezik.

A szennyezések konkrét formáit a család közvetlen környezetében be tudja azonosítani és lehetőség szerint felszámolni vagy minimalizálni azokat. A kicsit tágabb, úgynevezett helyi

környezet szépítése, óvása, szennyezéseinek felszámolása már a helyi közösség erejét teszi próbára. Egy már tudatosabb család lehet az akciók katalizátora. Megtanulhatunk játékosan „nyomozni”, ökológiai lábnyomozni, ebben segítenek tesztek és a BOCS Alapítvány kiadványai, honlapja. (www.bocs.hu)

A tudatosságot nagyban segíthetik az olyan kiadványok, mint a Tudatos Vásárlók Könyve, A leves hazudik, a Cukorblues stb. Olvasás és tájékozódás alapozhatja meg a tudatos döntéseket az egészséges táplálkozás, a környezetbarát közlekedés, a takarékoság útján.

Tanulságos eset, hogy az élelmiszer adalékokat, az E-számokat, káros hatásait sok környezetvédő szervezet igyekezett megismertetni az elmúlt évtizedben a laikus lakosság körében. Az élelmiszeripar is reagált erre a felvilágosításra, most már gyakori, hogy a teljes adalékanyag neve olvasható a csomagoláson, viszont az E-száma nem. (Törvényi előírás szerint elegendő az egyik módon feltüntetni az adalékanyagokat.) Felületes szemlélő megnyugszik, ha nincs E-szám, nincs adalékanyag. Saját érdekünk, hogy továbbra is olvassunk a sorok között.

A „Tanulás a fenntarthatóságért” ENSZ évtized (2005-2014) jegyében az UNESCO éves témajavaslatai mentén felfűzhetjük a gyakorlati tennivalókat, bemutathatjuk a jó példákat. A tartalmi elemeket teljes mélységében kielemezni nem célunk e fejezet keretében. Kapcsolódási pontokat, jó gyakorlatokat tudunk felvillantani, így megláthatjuk a fényt az alagút végén.

Fenntartható fogyasztás

Törekedjünk valódi élelmiszer önrendelkezésre. Tudjuk, hogy a helyben termelt zöldségek, gyümölcsök, a magyar termékek fogyasztásával kisebb utaztatási költségek, kevesebb szennyezőanyag kibocsátás és a hazai termelők megélhetése, hosszú távú fennmaradása valósul meg. Keresni lehet a SZÖVET, azaz a Szövetség az Élő Tiszáért mozgalom keretében megjelenő zöldség, gyümölcs idényvásárokat, piacokat, amelyek ideje, helye honlapjukon is elérhető. (www.elotisza.hu) A Magyarok Szövetsége regionális szinten szervezi a Magyarok vásárát, immár több városban került sor ilyen kirakodásra, ahol kizárólag hazai termelők termékei és mesterek portékái kaphatóak, a hangulathoz néptánc, népzene és hagyományőrző szokások is hozzájárulnak. (www.karpathaza.net)

Helyi szinten a legegyszerűbb mintát a Csiperke Kör nyújtja. Közvetlenül a termelőtől vásárol 8-10 család, téli készletre zöldséget, gyümölcsöt, heti alkalmakkor egyebeket. Egy-egy család vállalja a többieknek is a beszerzést, előnyben részesítve a bioterméket, a régióbelit, a hazait. Baráti körré váltak, jót beszélgetnek az áruk elosztásakor, kerülnek az intézményesülés minden nyűgét, több család esetén osztódást választanak. Úgy terjednek, mint az erdőben a gombafonalak. Tudatosan élnek és közben egymást és a közösséget is segítik.

Az egészséges táplálkozás, fenntarthatóság következő lépése a biotermékek fogyasztása. Tudjuk, hogy így kevesebb vegyszerrel terheltjük a szervezetünket, földjeinket, valamint támogatjuk az így termelő családokat, gazdaságokat. Városon, vidéken is találkozhatunk már a biotermékekkel, biopiacokkal. Hitelesítő, védjegy adó szervezeteik a Biokontroll Hungária Kht. és az Ökogarancia Kht. A hitelesítő szervezetek munkája az ellenőrzés, a tudatosság azonban a termelő lelkiismeretén, elkötelezettségén múlik, melyet semmiféle szervezet nem képes ellenőrizni.

A bioélelmiszer drága, vetik ellene sokan. Kipróbálhatja bárki – sőt neki is kellene minden családnak fognia – a mezőgazdálkodást. Amint saját kertben, saját földet művelünk a biológiai elvek figyelembe vételével, s rájövünk, mennyivel értékesebb számunkra a magunk munkájával, izzadságával megtermelt hazai. Szakmai segítséget bölcs és idős nagyszüleinktől, valamint a biogazdálkodóktól, a Biokultúra Egyesületek Országos Szövetségétől, régiós szervezeteitől is kaphatunk. (www.biokultura.org)

A tájfajták megmentésére jött létre egy másik helyi kezdeményezés, a Gyümölcsész Kaláka, melyet a drávafoki Ormánság Alapítvány koordinál. Végeznek tavaszi, őszi közösségi munkákat, szakmai oktatást, tereplátogatást, fajtamentést. Kicsiben elkezdni könnyebb. A szomszédságban, a vidékünkön még fellelhető fajtákat kirándulások, ismerkedések alkalmával lehet felkutatni. Ezek után a szakemberek segítségével sürgősen lássunk hozzá az oltásokhoz, szemzésekhez, kérjük a gyümölcsészek támogatását is.

Gondoljuk át, milyen vásárlási tereket részesítünk előnyben. Határozottan utasítsuk el a gyorsételt, bevásárló központokat, plázákat és a velük terjedő életformát. Idehaza is terjed a nemzetközi Slow Food (Komótos étkezés) mozgalom, melynek szlogenje, hogy az ott elfogyasztott étel tiszta, finom és igazságos. Ebben a mozgalomban egy hazai színfolt a Rendek Ökogazdaság, Kerekegyháza. (www.mkne.hu/projektek/a_rendek_okogazdasag.pdf)

Fogyasztásunkkal egyenes arányban növekszik a hulladék mennyisége. Családi szinten úgy alakíthatjuk életvezetési szokásainkat, hogy megelőzzük a hulladékok keletkezését, illetve hasznosítsuk a meg nem spórolható hulladékokat, külön gyűjtsük a veszélyeset, tovább adjuk a még használhatóakat. Készíthetünk kiskerti komposztálót, ha csak zsebkendőnyi telken is, ahol a szerves anyagok, nyers zöld hulladékok újra humusszá alakulnak.

A hulladékok és csomagolóanyagok hasznosítása, az illegális hulladéklerakók felszámolása terén a Hulladék Munkaszövetség mintaértékű munkát végez, tagszervezeteikkel karöltve szinte országos lefedettséggel. (www.humusz.hu)

Kulturális sokszínűség

A biológiai sokféleséget veszélyezteti a monokultúrás mezőgazdasági, erdőgazdasági tevékenység, gondoljunk bele, a kultúrák sokszínűsége előnyös is lehet a társadalomban.

Az etnikai csatározások háttérében mindig hatalmi érdek, megosztó politika feszül. Érdekes energiákat összpontosítani a nemzetiségi kultúrák megismerésére, fejleszteni saját magunk és a szűkebb családunk, kisebb közösségünk türelmét, megértését, kommunikációját, vitakultúráját, probléma megoldási módszereit.

Számos kisebbségi önkormányzat működik az országban. A helyi közösségek szintjén kezdhethetjük velük a munkát, bevonhatjuk őket a környezetszépítési, közösségfejlesztési, kulturális programokba. A „békés egymás mellett élés” valószínűleg ma már nem elég. Az egymás megismerése, elfogadása is fontos.

Kultúránkkal, gyökereinkkel legyünk tisztában, ha magyarnak valljuk magunkat. A magyarság történelmével foglalkozzunk, még akkor is, ha gyakorta ellentmondásokra bukkanunk. Mit tehetünk? Egyrészt olvasottságunk, tájékozódásunk hatására letisztulhat bennünk egy torzításmentes magyarságkép, felfedezhetjük az egy irányba mutató áramlatokat. Másrészt népmeséink, mondáink, szentjeink legendái nyomán elültethetjük gyermekeink szívében is a hazaszeretetet. Városon, falun hagyományörzésre, népi táncra, népi kismesterségek gyakorlására egyaránt kínálkozik lehetőség, gyakran művelődési házak,

játszóházak, táncházak keretében. Szerencsés eset, ha olyan helyen élünk, ahol a népszokások szerves részét képezik az ünnepeknek, évszakok fordulóinak. A helyi értékekkel megismerkedő kicsik, felnőve is értékként tekintenek ezekre, s belső tartást, haza és nemzet iránti szeretetet merítenek belőle.

Az Életiskola Program és az Abai Gimnázium egymásra talált, és létrehozta egy kistérségi középiskolát és kollégiumot, mely a magyar értékeken alapul, miközben a NAT követelményrendszerét is teljesíti. Az életre nevelés jegyében sok gyakorlati tevékenységen át (kemenceépítés, solymászat, lovaglás, kismesterségek gyakorlása, népitánc, baranta) folyik az oktatás. (www.abaignimnazium.hu)

Egészség és életminőség

Vajon családjukban első helyen szerepel-e a tudatos egészséges táplálkozás, amely a megelőzés legjobb módja. Rendszeresen sportol-e a család, jó példát látnak-e a gyerekek? Vállaljuk-e az alternatív gyógyítási, betegápolási módszereket? Szabadidőnk a természetben töltjük-e, vagy számítógép és tévé rabságában? Kirándulunk-e, biciklizünk-e családjukkal, meglátogatjuk-e rokonainkat, barátainkat? Ezekre és hasonló kérdésre magunk tudunk csak válaszolni. Döntsük el kielégítőek-e, a fenntarthatóság felé mutatók-e a válaszaink.

Saját életünk tapasztalatai, családtagjaink betegségei rávezethetnek arra a felismerésre, hogy fizikai szinten megjelenő betegségeink hátterében az esetek nagy részében lelki eredetű problémák állnak. E témában igen gazdag az olvasmányos, közérthető pszichológiai irodalom. A lelki egészségvédelem, mentálhigiéné terén egyre több szolgáltató, tanácsadó, vallási felekezet nyújt segítséget elvonulások, lelki gyakorlatok, böjt kúrák segítségével.

A környezethez, a természeti elemekhez, a Föld Anyához való érzelmi viszonyunk is gyógyításra vár, hangozzék ez bármilyen spirituálisan is. Gyermekünk önfeledten élvezik az erdőben a csendet, a madarak énekét, a szél suhogását, a víz csobogását, nekünk felnőtteknek is szükségünk van ezekre a hatásokra, hogy megérezzük a Természetet, a mindenség csodáit, s végre hinni tudjunk abban is, ami nem látható.

A jólét hajszolása, az anyagi javak gyűjtése egyértelműen más emberek, erőforrások és természeti elemek, élőlények rovására történik, a boldogság a pénzzel nem teremthető meg. Nem ez jelenti hát a vágyott, jó életminőséget. Akkor mi az, ami boldogít?

Erre a kérdésre kereste Bhután is a választ. Ez a kis ázsiai ország, Kína és India között található, fele akkora területen, mint Magyarország. Három évtizede, az akkor 21 éves buddhista uralkodó a tanulás mellett döntött és nyugati tanulmányai után rájött, nincs szükségük a nemzeti jövedelemben és inflációban, költségvetési deficitben számoló gazdaságra, hanem a nemzeti összboldogság a cél. „Hozzájuk ne jöjjenek globális láncok, itt nincs hamburger, szénsavas üdítő, ugyanaz az íz csokiban, chipsben és joghurtban, mint Minesottában, Kuala Lumpurban vagy éppen Budapesten. Nem kell nekik ugyanaz a bankkártya, Hollywood-i film és olcsó kínai zenélő képeslap, mint ami kell mondjuk a japánoknak, peruiaknak vagy nekünk, magyaroknak. Őket, az ő boldogságukat bizony ne tegye tönkre a globális nagyvállalatok profithajszolása és a Nemzetközi Valutaalap reform előírásai. Belőlük bhutániakból, - mondta a király - ne csináljon senki fogyasztásmániás, bankkölcsonnel nyírható birkákat.” (<http://www.frei.hu/magyar/archiv/>)

Ma konferenciákat szerveznek a kutatók, azt vizsgálják, hogy mitől működik ez a bhutáni modell, melynek pillérei: fenntartható fejlődés, környezetvédelem, a kultúra megőrzése (manufaktúris ipar, gyógynövényeken alapuló gyógyítás, ingyenes oktatás és egészségügy) és a felelős kormányzás. (www.geographic.hu)

A családjuk szintjén mi is keressük a családjuk összboldogságához vezető utat. Az fog boldogítani, amit szívesen csinálunk és közben másokat mosolyra, jókedvre, életörömmre derítünk, elgondolkodásra készítünk, amiért érdemes volt aznap felkelni. Aki keres, az talál, mondja a magyar, s aki korán kel, az aranyat lel. S azt se feledjük: A tétlen kezeknek az ördög ad munkát.

Az élő falut álmódó és megvalósító ökofalvak egyre jobban vonzzák a szellemileg ébredő embereket, családokat, fiatalokat. Nyári, téli ökofalu találkozókra lehet ismerkedni az első fecskék immár több, mint tízéves gyakorlatával. A korábbi találkozókhoz képest megtízszereződött az érdeklődők száma, ami biztató a tudatosodás vonatkozásában. Az, hogy valóban képesek lesznek alapjaiban megváltoztatni életfelfogásukat, életvitelüket, életmódjukat, az a gyakorlatban fog kiderülni. Fontos kapcsolatokat építeni, kipróbálni az életet, együtt dolgozni, együtt élni egy darabig a közösségében, amire remek alkalom nyílik a nyári találkozók előtt. Aprófalvak, kistelepülések is tanulhatnak az ökofalvak tapasztalataiból, az iskoláért, ellátásokért vívott harcukból. (<http://tea.uw.hu/elofalu.html>)

Víz és energia

Napi szinten halljuk, hogy a földterületeinket, vízkészleteinket, gázvagyonunkat, energetikai cégeinket külföldi érdekcsoportok vásárolják fel. Törekedjünk arra, hogy helyi szinten a létfontosságú források felett megmaradjon az önkormányzati önrendelkezés, ez hosszú távon elemi érdeke a lakosságnak, a döntéshozóknak egyaránt. Az információkhoz való jog alapján kérjünk tájékoztatást magánszemélyként, civil szerveződés nevében, az önkormányzatoknak kötelességük azt megadni.

Tegyünk meg mindent a forrástakarékos és energiatakarékos életmód kialakításáért. Házunk szigetelésén utólag tud segíteni az Energiabrigád kezdeményezés, új épület esetén kérhetjük a Lakcímke kampányban résztvevő Energia Klub, Ökoszolgálat segítségét. Az energiatanúsítvány fontos lépés a fenntartható épülete tervezése és megvalósítása felé, ám alkalmazása nem jár semmiféle kedvezménnyel. Választhatunk drasztikusabb takarékoságot, vagyis az ökológiai elvek szerinti építkezést, megfelelő szakemberrel, referenciákkal felvértezve. Közösségi szinten (építkezések, területgondozás, parképítés, fásítás alkalmával) tovább élhetnek a kalács típusú segítségnyújtások, dacára a központi akaratnak, mely ebben a feketegazdaságot látja. (www.okoszolgalat.hu)

Természetvédelmi területek és a világörökség helyszínei

A családok életvitele felől háromféle nézőpontból tekinthetünk a védett területeinkre. Kezelhetjük megszokott dologként, esetleg teherként, vagy nyüggként, hogy a természet ölen, vagy egy gyönyörű épületegyüttes közelében élünk. Ebben az esetben a kívülről jövő szemlélő, a messziről ide települő családok fogják meglepni az „öslakosokat”. Érdekes módon főleg a „gyüttmentek” fognak aktív védelemmel, közösségi munkával tenni azért a területért. Ennek jó példája a Művészetek Völgye rendezvénysorozat is, igaz, ökológiai szempontból egy ilyen nagyrendezvény hagy kívánni valót maga után.

Nézhetjük úgy is, mint egy lehetőséget. Akik természetvédelmi területen, vagy közelében élnek, azoknak életformává válhat a terület védelme, beépülhet mindennapjaikba, az oktatásba, a szabadidős tevékenységekbe, a gazdasági tevékenységekbe. Somoskőújfalu a

Karancs hegység, a Medves fennsík és a Somos hegy ölelésében található természetvédelmi terület szélén, 2500 fős lélekszámú falu. Az önkormányzati szándékok, az ott élő pedagógusok elképzelései összeértek, jelenleg zöld óvodájuk, erdei ovi szolgáltatásuk, madarász ovi foglalkozásaik, 3 osztályos alapítványi általános iskolájuk van, amely öko iskola. A hagyományörzés, a lokálpatrióta kezdeményezések és a környezeti nevelés egymást erősítik, az itt élő gyerekek szerves életet élhetnek, szinte észrevétlenül belenőnek a természetvédelembe.

S egy harmadik, triviális megközelítés, hogy szabadidőnkben, családi kirándulásokon igyekezzünk ilyen helyekre eljutni, ha lehet egy közeli területre többször is, évszakoktól függően, ünnepektől függően más és más szépségeket, érdekességeket fogunk látni a természetben, az épített környezetben.

Oktatás a fenntarthatóságért
Lásd megfelelő NKNS fejezetek

Elkészült az Országos Környezeti Nevelési Kalauz az Ökoszolgálat segítségével, mely egy on-line (<http://okoneveles.zoldpok.hu/pedagogusok/index.php?page=vk>) tudásbázis pedagógusoknak. Hasznos lehet azonban nyári táborok, falunapok, kultúrházak programjainak szervezői számára is. 14 témakörben kereshetünk előadásokat, rendezvényeket, segédanyagokat, főképp általános iskolás korosztály számára.

„Olyan a világ, amilyenné te teszed!” Ezt a gondolatot minden családfő, családanya be tudja csempészni a hétköznapi életébe. Egy fiatal, biológus tanuló lány ötletét, a Nagy Tervet befogadta annak idején a Magyar Biológiai Társaság (<http://www.mbt.mtesz.hu>), mára már sok budapesti, aszói, szegedi, határon túli fiatal önkéntes vállalja a fenn idézett jelmondatot. Óvodákat, iskolákat látogatnak, nyári táborokban tartanak foglalkozásokat, ahol Tódor, a környezettudatos manó segít elmagyarázni a csomagoló anyagokat, az újrahasznosítást, szétválogatást. Játékokat készítenek, szerepjátékokat játszanak, s közben hatékonyan befolyásolják az új generáció szemléletét.

A felnőttek és gyerekek összefogása az iskola falain kívül is megvalósulhat, befolyásolhatja egy település környezeti, fenntarthatósági állapotát. Mintaértékű, ahogy létrejött a Zöld Diákszövetség Jászberényben az önkormányzat, 3 ökoiskola és a cserkészcsapat összefogásával. Eredménye a konkrét környezetvédő tevékenységek sora, a folyamatosan fenntartott diák-felnőtt párbeszéd, mindez az Együttműködő iskolák - Együttműködő társadalom projekt keretében. (www.mkne.hu/projektek/jaszbereny_zdf.pdf)

A távoktatás, e-learning tanfolyamok korát éljük. A gyesein, gyeden otthon levő anya, a munkanélküli segélyen levő aktívkorú felnőttek, pályakezdő állástalan fiatalok könnyebben bevonhatóak ilyen típusú oktatásba. A tananyag lehet ismeretterjesztő biogazdálkodási, környezetvédelmi, háztartásvezetési, energiatakarékosági ismeret, vagy egy konkrét szakma elsajátításához adhat segítséget. A Magyar Ökológiai Gazdálkodásért Egyesület hirdetett meg ingyenes e-learning kurzust 2009 tavaszán ökológiai gazdálkodás iránt érdeklődők számára. Ehhez a Leonardo da Vinci Projekt keretében volt lehetőségük.

A népfőiskolai mozgalom alap gondolata az élethosszig tartó tanulás, a helyi értékek felkutatása, a nyilvánosság megteremtése. Jó kovászt teremthet falun, városban élő közösségekben a köreikben kimunkált továbbképzések, beszélgető körök, látó körök meghívása, megszervezése. A Budapesti Népfőiskolai Szövetség berkeiben egy

fenntarthatóság témakörét felölelő előadás sorozat érdemel figyelmet, valamint a Kishantoson működő ökogazda képzés feltétlenül mintaértékű. (www.freeweb.hu/bknsz/programok.php)

Társadalmi részvétel és jó kormányzás

Kis és nagyobb településeken is meg lehet találni azt a tevékeny aktív magot, akik a fenn említett beszélgető körök, önképző körök mentén újrászervezhetik a települést. Lényeges a találkozási lehetőség és a hely is. Célszerűen a vendéglátóhelyek alternatívájaként érdemes létrehozni egy fizikai teret, internet kávézót, könyvtárat vagy teleházat. Aztán már csak a résztvevőkön múlik, milyen tevékenységekkel élesztik fel a lokálpatriotizmust, hagyományőrzést, kulturális igényeket. A fenntarthatósági modellek között Telkibánya nevét ismerjük meg, ahol a pedagógusok a fenntarthatóság pedagógiáján keresztül jutottak el a közösségfejlesztés igényéig. (www.mkne.hu/projektek/ff_es_kofe_telkibanya.pdf)

Több település aktív csoportja létrehozhat egy kistérségi aktív magot, s több kistérség összefogásával országrészek válnak lefedhetővé.

Települések magyar partnertelepülésekkel is felvehetik a kapcsolatot, például Sárospatak önkormányzata ezt tette. Környezettudatos városfejlesztés keretében partnerkapcsolatot épített ki a szomszédos Sátoraljaújhegytel, közösen pályáztak a városokat összekötő kerékpárútra, mely már funkcionál. További városfejlesztési elképzeléseik is a fenntarthatóság felé mutatnak, természetes élőhelyek rendbetétele, kulturális örökség rekonstrukciója, kistérségi fejlesztési feladatok felvállalása.

(http://www.mkne.hu/projektek/Sarospatok_ff_honlapra_0417.pdf)

A szegénység csökkentése

Ideális esetben az önkormányzat rendelkezik saját földterületekkel, ingatlanokkal, gépekkel, pályázati lehetőségeket tud kiaknázni, önerőt tud felmutatni és hatékonyan tud segíteni az elesettebb rétegeken, ha ehhez tudatosság és akarat is párosul. Az összefogás egy iskolapéldája, ahogy Rozsályban az önellátásról gondolkodnak. A földeken megtermelik a gabonát, a hízlaldában, a vágóhídon előállítják a falubeliek részére a húst, az erdőből kitermelik a szükséges fát, akik ezeket igénylik könnyített fizetési feltételekkel kaphatják meg. Az önkormányzat eközben munkahelyeket biztosít, együtt munkálkodási, együttélési szabályokat teremt, a jövőben gondolkodik. (www.rozsaly.hu)

Generációk közötti igazságosság és etika

Társadalmunk nagy hiátusa, hogy az idősödő korosztállyal nem találja a hangot. Gyakran egyedül vagy gondozóházakban élnek az öregek, ritkán a nagycsaládban. Az unoka-nagyszülő együttélés a tisztelet és a majdani gondoskodási minta alapja, a bölcsességük megtapasztalása lenne. Halaszthatatlan a nagyszülők bevonása a szűk családi körbe, anyagi erők egyesítése, a terhek kedvezőbb megosztása végett. A nagyszülők életvitelének pozitív mintája, a télire eltett konzervek, befőttek, a sütés-főzés szeretete, a „megjavítani, amit még lehet” elve és gyakorlata közvetlenül hathat így a családra.

Településeinken törekedjünk olyan programok szervezésére, ahol az idősek is szerepet kaphatnak, a nyugdíjasok is felléphetnek. A hagyományőrzésben még megtalálhatjuk ennek a kapcsolatnak a mintáit. A kor újdonságai sok aktív nagyszülő érdeklődését felkeltik, esetleg rá

is kényszerül a nagy távolságok áthidalása végett az internet, a számítógép, a skype használatára. Unoka- nagyfi számítógépes pályázatok, versenyek keretében a környezeti neveléssel, fenntarthatósággal is lehet foglalkozni, épp a korosztályok különböző élettapasztalataira alapozva.

Etikai megfontolásokkal szembesülhetünk az állattartás, valamint a kozmetikai szerek kapcsán is. Olyan állatok húsát fogyasztjuk, melyek nem természetes körülmények között nevelkedtek. Bizonyos vélemények szerint a nagyüzemi állattartás jelenlegi formái felérnek az állatkínzással, jogi és erkölcsi értelemben is. A Fauna Egyesület nagyon alapos munkával kezdett a szemléletformálásba, mely a csirkehús megtermelését mutatja be, kampányuk neve: Nyomorból, gyomorba. Pedagógusok és laikusok, aktivisták, családanyak egyaránt haszonnal forgathatják az elkészült kiadványokat, videofilmeket.

Az állatkísérleteket, az állatmenhelyen élő kutyák, macskák helyzetét is megismerhetjük kiadványaik útján. A gyermekeink leginkább abból profitálnak, amit maguk megélnék. Úgy tartunk kisállatokat, házi kedvenceket, ahogy azoknak a legtermészetesebb.

Az előző Stratégia megalkotása óta valamely javaslat tetté érett-e, kérdezheti joggal az Olvasó?

Itt szeretnénk bemutatni azt a Pest megyei kezdeményezést, amely Tura és további három település mintaszerű összefogásában a szelektív hulladékgyűjtés terén valósult meg. Az önkormányzatok létrehozta egy saját tulajdonú kft-t, mely a lakossági hulladékgyűjtést három különválogatott hulladék típus mentén lebonyolítja, a beérkezett hulladékot még válogatják, az értékesíthető újrahasznosításra eladják, a szemét jellegű frakciót deponálják, míg a növényi hulladékot komposztálják. Az így készült Szelektív komposzt kis és nagy kiszerezésben kertépítő áruházakban elérhető, legújabb fejlemény az uniós öko védjegy minősítés elnyerése. Az adatok alapján elmondható, hogy a gyűjtés sikeres, mert mind a négy település vonatkozásában a növényi hulladék és a hasznosítható hulladék részaránya nőtt a lerakás igényes szemét frakció pedig csökkent. A családokkal rendszeresen hírlevélben tart kapcsolatot a cég, évente egy alkalommal Nyílt Napon várják a lakosságot. A szemléletformálásban a Galgamenti Népfőiskola szerény eszközeivel próbál segíteni. A négy település iskolái és 3 óvoda számára két regionális jeles napot szerveznek, a Föld Napját és egy általuk bevezetett új jeles napot, a Komposzt Napot. Megvalósult tehát a civil és önkormányzati együttműködés egy kommunális szolgáltatás mentén, mely jó hatással van a családok hulladék kezelési szokásaira.

Az elkövetkező évekre kitekintve, James Lovelock aktuális figyelmeztetését idézhetjük, miszerint, amit az ember okozott a Földön, már nem visszafordítható. László Ervin egy tudományos konferencián úgy nyilatkozott, hogy rendkívül súlyos rendszerhiba van, s az a rendszer, amely a káoszban tartózkodik, az nem képes már visszaállni a korábbi helyzetre. Ő fogalmazta meg azt is, hogy sajnos sokan úgy vélik, ha egy kicsit változtatunk, módosítunk az eddigi gyakorlaton, akkor elkerülhető az összeomlás.

Kényszerű érzésünk, hogy akármennyi pozitív példát is tudunk felhozni, a krízis megoldására ezek nem elegendőek. A magánszféra, a család szerepét szükséges elemezni, javaslatokkal és tettekkel a fenntarthatóság felé lépéseket tenni, de egységes jó kormányzás, biztos jövőkép nélkül aligha lehet gyökeres változásokat elérni.

Javaslatok

1. Javasoljuk a családi összboldogságra törekvést minden családon belül! Elengedhetetlen a *belső kötődések* szeretet teli megerősítése, a szülők, a gyerekek önismereti útjának belső igényné válása, az egészség tudatos ápolása, a háztartás és életmód környezetbaráttá tétele, a kívánt születő tudatos fogadása (anya-magzat kapcsolat), a halállal küszködő útjának méltóságossá tétele (hospice).
2. Döntéshozók, pályázati források kiírói, civil környezetvédő szervezetek részéről legyen kiemelten fontos szempont a *közvetlen* környezettudatos nevelés előtérbe állítása. A családok könnyebben érhetőek el a falubeli, városi ünnepek, zöld és hagyományos jeles napok, a nyári szünidei foglalkozások során. A fenntarthatósággal, a környezeti neveléssel foglalkozó játszóházak például így hatnak a családokra. Példaképpen a Csiga-Biga játszóházat, Művészetek Völgy-i HuMuSz sátrat vagy a Nagy Tervet (Magyar Biológiai Társaság égisze alatt) is említhetjük.
3. Javasoljuk, hogy a települések civil szervezetei az érdeklődő, aktív embereknek *beszélgető köröket*, látó köröket szervezzenek a környezeti, fenntarthatósági problémák terén, a mindennapi élet színtereire koncentráltan. A települési aktív mag más településekkel is teremtsen kapcsolat, alkossanak egy kistérségi, majd régiós összefogást. A népfőiskolai mozgalom is, a Magyarok Szövetsége is nagyon jó példával szolgálhat.
4. Javasoljuk, hogy a beszélgető körök folyamánya *konkrét és helyi szinten adekvát* tettekben mutakozzon meg. Egyrészt a települések fenntarthatósága érdekében az erőforrások és szolgáltatások önkormányzati kézben maradjanak. Másrészt a cselekvő környezeti nevelést támogatni kell, fásítás, a parkosítás, az illegális hulladéklerakók felszámolása stb. Egyes városokban már működő Zöld Kommandók hasonló, hatósági és civil összefogást mutatnak fel.
5. Keressük meg azokat a *példaképeket* szűkebb települési vagy tágabb kistérségi szinten, akik a környezeti nevelésben követhető ideálok (tanárok, fiatal szakemberek, elkötelezett környezetvédők) lehetnek. Pedagógusként, döntéshozóként, kultúra-missziósként tegyünk meg mindent, hogy óvodai, iskolai jeles napokon, zöld rendezvényeken, települési ünnepeken teret kapjanak, munkájukról, életükről beszélhessenek, helyi sajtóban rendszeresen cikket írjanak, tárlatuk (fotó, könyv, relikviák stb.) lehessen. Támogassuk, hogy *körükönkéntesek*, fiatalok, egyetemista hallgatók, laikusok csoportosuljanak és egy jól körvonalazható cél érdekében, minél nagyobb nyilvánosság megteremtése mellett együtt tevékenykedjenek.
6. Helyi döntéshozók, regionális és országos szintű oktatási szervezetek feltétlenül támogassák, hogy *nemzetiségi* óvodák, iskolák is bevegyék nevelési programjukba, tantervükbe a hagyományörzés mellett a környezeti nevelést, a tanulást a fenntarthatóságért. Legyen minél több zöld óvoda, ökoiskola köreikben.
7. Javasoljuk, hogy a *szociálisan hátrányos helyzetűek* és a *fogyatékkal élők* gondozását felvállaló intézmények a környezeti nevelés felé lépjenek. Első lépésként ismerkedjenek meg az egyetlen hazai példával az Illyés Gyuláné Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Egységes Pedagógiai Szakszolgálat, amely Salgótarjánban működik és enyhén fogyatékos gyermekekkel szeretettik meg a természetet, többek között biciklitúráznak, evezős túráznak, madárodúkat telepítenek.
8. Fenntartható és családbarát önkormányzati díj alapítását javasoljuk több érintett civil szervezet bevonásával, a Nagycsaládosok Országos Egyesülete családbarát önkormányzat díj ötlete alapján.
9. A fenntarthatóságra nevelés széleskörű nyilvánosságot kaphasson, például a jövő nemzedék jogainak biztosítása érdekében az érintett ombudsman jogalkotásra tegyen

javaslatot. Javasoljuk, hogy a BOCS Alapítvány által összeállított javaslat csomagot érintett, érdeklődő szervezetek bevonásával aktualizáljuk. (<http://bocs.hu/0-ujdoc/ombudsman.doc>.)

Ajánlott irodalom

Bagdy Emőke - Kalo Jenő - Popper Péter - Ranschburg Jenő: A család: Harcmező vagy békeziget, Saxum Kiadó, 2007

Bóbis Ildikó(szerk.): Zöld Krajcár, Ökoszolgálat Alapítvány, Budapest

Bodorkós Barbara – Pataki György – Vári Anna: A társadalmi fenntarthatóság mérése – Környezetállapot mérése 2003-2004
www.kep.taki.iif.hu/file/Vari_Tarsadalmi_Fenntarthatosag_indikatorai.doc

Frei Tamás: Bhután - Az elveszett királyság, 2006.09.18. <http://www.frei.hu/magyar/archiv/>

Frühwald Ferenc: Bio Holmi – kézikönyv az egészséghez, ÉKME02 Bt., Budapest, 2008

Gulyás Emese (szerk.): Tudatos vásárlók könyve, Tudatos Vásárlók Egyesülete, Ursus Libris 2008

Grimm, H.U.: A leves hazudik – Az ételek szép új világa, Kétezerregy kiadó, Piliscsaba, 2001

Hidas György – Suhai Gábor- Ranschburg Jenő – Pál Ferenc – Raffai Jenő – Rozsnyai Margit – Vekerdy Tamás – Herskovits Mária: Család és gyermek, Saxum-Pszichodiák 2008

Kovács György (szerk.): Magyar Élőfalu Hálózat, Természetes Életmód Alapítvány, Agostyán, 2006

Larmer, Brook: Állami álmok – boldogságos Bhután, National Geographic, 2008.március

Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről Magyarországon, 2009. www.tarsadalomkutatas.hu/hir.php?hir=196

Paszternák Ferenc: Biozöltségek termesztése, Biogazda Kiskönyvtár, Mező-Gazda, 2003

Ray P. – Anderson S.R.: The Cultural Creatives. How 50 Million People Are Changing the World, Harmony Books, NY, 2000

Dr. Sági Mária: Életmód és értékrend kutatás 2004. évi jelentése,
<http://www.budapestklub.hu/index.php?pid=193>

Simonyi Gyula (szerk.): Igazán szeretne egy gyermek nálunk és most megfoganni? BOCS Alapítvány, 2007

S. Stöcklin-Meier: Ami az életben valóban számít – Az értékek közvetítése a gyermek felé,
Deák és Társa Kiadó, Pápa, 2004

Szabó László: Kertészkedés méreg nélkül, Color Reklámstúdió, Csongrád, 2002

Takáts Péter: Mire tanít bennünket a válság? Élő-Adás 2009.02.23.

<http://tisztahangok.wordpress.com/2009/04/07/takats-peter-mire-tanit-bennunket-a-valsag/>

Tóth Gábor: Az E-számokról őszintén, PilisVet Bt., 2003

Varga Péter: Spielhózní – Gondolatok a férfi-női kapcsolatokról, szerelemről, szexualitásról,
házasságról...Zászlónk Stúdió, 2002

Wackernagel, M. – Rees W.E.: Ökológiai lábnyomunk, Föld Napja Alapítvány, Budapest,
2001